

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 334.758

В.М. МАРЧЕНКО,
д.е.н., НТУУ «КПІ»,
О.Л. НЕЧАЄВ,

асистент, Національний університет харчових технологій

Направленість розвитку економічної діяльності в Україні

У статті досліджено основні показники розвитку економіки, тенденції її структурних змін, результати інноваційної діяльності та зміни рівня зайнятості, які є результатом реалізації економічної політики України.

Ключові слова: економіка, види економічної діяльності, промисловість, інновації, зайнятість.

В статье исследованы основные показатели развития экономики, тенденции ее структурных изменений, результаты инновационной деятельности и изменения уровня занятости в результате реализации экономической политики Украины.

Ключевые слова: экономика, виды экономической деятельности, промышленность, инновации, занятость.

This paper investigates the main indicators of economic trends of structural change, the results of innovation and change in the level of employment that are the result of the economic policy of Ukraine.

Keywords: economy, economic activities, industry, innovation and employment.

Постановка проблеми. У науковій літературі та офіційних матеріалах розвиток економіки України все частіше ставлять у залежність від обсягів іноземного інвестування. Сподівання на притік іноземних інвестицій пов'язують з активізацією існуючої структури виробництва, структурними зрушеннями в економіці в напрямі зростання частки про-

дукції зі значною доданою вартістю в ціні реалізації, розширенням масштабів діяльності за рахунок інноваційного оновлення виробництва та зростанням рівня зайнятості в країні. Отже, формування умов для активізації інвестиційної діяльності в Україні пов'язане з реалізацією таких видів економічної політики:

1) політика активізації обсягів виробництва;

2) політика структурних змін у напрямі зростання частки доданої вартості в продукції, що реалізується;

3) політика інноваційного оновлення виробництва;

4) політика зростання рівня зайнятості.

Оцінювання макроекономічних ефектів розвитку економіки країни доцільно проводити з урахуванням змін в усіх із вищевказаних напрямках дослідження.

Мета статті. Дослідити основні тенденції розвитку економіки України за період 2002–2011 років.

Виклад основного матеріалу. Про направленість впливу інвестиційних процесів на стан економіки України можна говорити на основі дослідження показників розвитку економіки в період після їх завершення.

За даними Державного комітету статистики України [3], найвищі темпи зростання ВВП мали місце в період 2004–2007 років. Зростання ВВП було зумовлено різними кількісними обсягами розвитку видів економічної діяльності. Динаміка обсягів реалізованої продукції за період 2005–2007 років демонструє зростання всіх видів діяль-

ності як у сфері виробництва товарів, так і у сфері послуг. Порівняно з докризовим 2007 роком у 2011 році найвищі темпи реалізації мали місце в промисловості (188,83%), сільському господарстві (258,36%), транспорті та зв'язку (168,74%), операціях з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям (254,8%), охороні здоров'я та надання соціальної допомоги (204,38%).

Застосування методу згладжування рядів динаміки за допомогою ковзної триланкової середньої дозволило розрахувати середні темпи зростання за відповідні періоди. Так, за період 2005–2011 років середні темпи зростання обсягів реалізації в економіці становили 115%, у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві – 132%, у промисловості – 119%, будівництві – 108%, торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 116%, діяльності готелів та ресторанів – 116%, фінансовій діяльності – 112%, операцій із нерухомим майном, оренді, інжинірингу та надання послуг підприємцям – 133%, освіті – 108%, охороні здоров'я та надання соціальної допомоги – 122%, надання комунальних та індивідуальних послуг – 113%. З представлених досліджень очевидним є висновок про зростаючий інтерес до діяльності в сфері аграрного виробництва та наданням послуг, пов'язаних із нерухомим майном, орендою, інжинірингом та іншими.

Поясненням різних темпів активності в різних видах економічної діяльності є величина доданої вартості на одиницю випуску товарів та послуг та бар'єри входження у відповідні сфери діяльності. Величина доданої вартості на одиницю випуску товарів та послуг демонструє рівень зацікавленості в діяльності в обраній сфері та є залежною від попиту на товари та послуги та рівня урегульованості державою чинників формування ціни їх реалізації.

Бар'єри для входження у відповідну сферу діяльності формуються державними вимогами, економічними витратами діяльності, потенційним попитом та станом конкуренції на відповідних ринках. Вплив бар'єрів на економічну активність видів економічної діяльності уособлюється у кількості

суб'єктів діяльності та опосередковано у питомій вазі доданої вартості у її сумарній величині.

На рис. 1 представлені результати сортування видів економічної діяльності за величиною доданої вартості на одиницю випуску товарів та послуг за видами економічної діяльності та питомою вагою доданої вартості у її сумарній величині, які є демонстрацією як причин ділової активності у відповідних сферах діяльності, так і поясненням географії суб'єктів діяльності. Адже чим вищі бар'єри входження, тим більш резидентським є даний ринок.

Основою розвитку індустріальної країни є промисловість. Темпи розвитку та структура промисловості визначають стан та потенціал кожної із країн.

Аналітичне дослідження рядів динаміки обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) видів економічної діяльності демонструє темпи їх зростання. Виключення з даного напрямку розвитку економіки України становить кризовий 2009 рік.

Так, приріст обсягу реалізації продукції промисловості за 2007–2011 роки становив 89%, сільського господарства – 158% [4]. Серед видів промислової діяльності найвищі темпи зростання демонструють підприємства галузі добування паливно-енергетичних корисних копалин (287,78%), виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (228,58%), виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (193,19%) тощо (табл. 1).

Така тенденція зростання кількісних показників реалізації продукції видів промислової та економічної діяльності зумовлена в основному позитивною ціновою тенденцією. Приведення обсягу реалізації продукції відповідного року до ціни 2007 року дозволяє констатувати економічну сталість розвитку України. Темпи зростання обсягів реалізації більшості видів промислової діяльності в 2011 році порівняно з 2007 роком лежали в діапазоні 91–113%. Виключення становили діяльність з добування паливно-енергетичних корисних копалин (149,34%) та сільське господарство, мисливство, лісове господарство (149,07%), яка підтверджує сировинну направленість розвитку економіки України, що не відповідає основній направленості розвитку світового господарства.

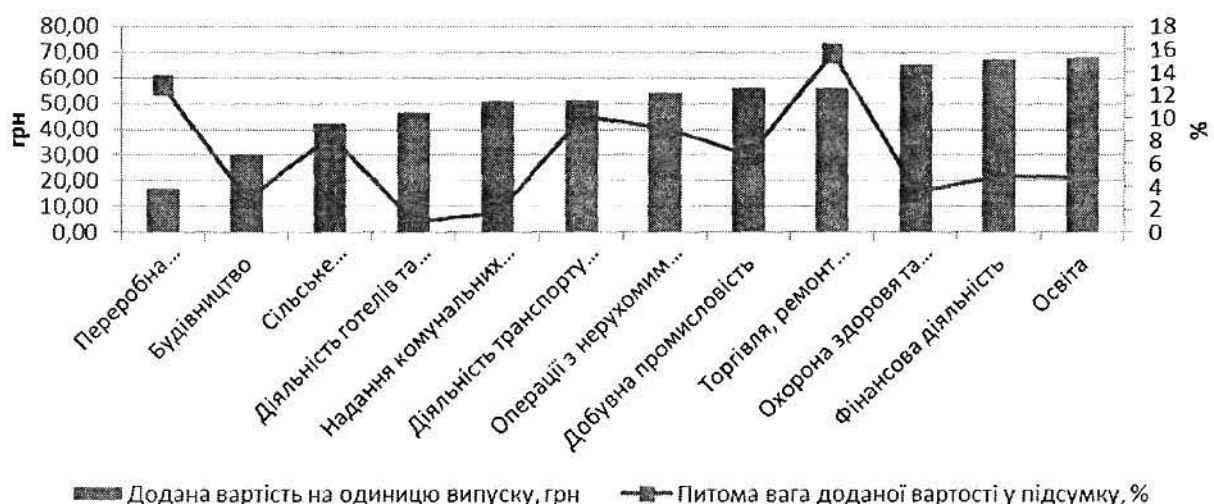

Рисунок 1. Додана вартість видів економічної діяльності

Таблиця 1. Темпи зростання обсягу реалізації продукції окремих видів економічної діяльності

Показники	Роки				Темп зростання, 2011 до 2007, %
	2008	2009	2010	2011	
Промисловість					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	127,57	88,23	132,84	126,29	188,82
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	103,71	77,20	111,91	110,58	99,08
Добувна промисловість					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	160,70	81,87	153,80	136,42	276,05
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	131,40	73,62	106,51	109,14	112,45
у тому числі добування паливно-енергетичних корисних копалин					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	163,11	89,55	142,29	138,46	287,78
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	151,45	80,97	102,29	119,06	149,34
Переробна промисловість					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	124,55	83,98	131,81	122,97	169,53
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	105,19	71,53	112,57	111,69	94,59
у тому числі виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	127,67	110,50	118,36	115,70	193,19
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	109,59	91,85	99,55	105,76	105,97
Хімічна та нафтохімічна промисловість					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	125,15	83,78	127,32	136,89	182,75
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	99,96	68,79	111,98	118,42	91,17
Хімічне виробництво					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	129,54	78,73	130,97	150,79	201,3964
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	103,05	61,70	113,20	127,79	91,97
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	127,80	71,96	146,64	125,77	169,60
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	107,21	61,40	119,51	115,91	91,19
Машинобудування					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	123,20	70,40	136,59	136,45	161,64
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	100,98	65,37	121,74	126,58	101,71
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	124,10	110,78	126,20	131,76	228,58
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	87,27	106,62	112,18	108,89	113,65
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство					
Темп зростання обсягу реалізації в діючих цінах, %	136,44	126,29	118,61	126,41	258,36
Темп зростання обсягу реалізації в цінах 2007 року, %	123,70	118,70	91,24	111,27	149,07

За даними Держкомстату [2].

Висновок про переважання розвитку економіки видів промислової діяльності за рахунок цінового фактора підтверджується при порівнянні вартісних та кількісних показників розвитку. Так, у галузі, яка найбільш динамічно розвивається, структура виробництва продукції за період 2007–2011 років залишилася практично незмінною (табл. 2).

Іншим чинником зростання обсягів реалізації продукції є структурні зміни. Вплив структурних змін на економіку країни називається структурним ефектом. За розрахунками в 2011 році коефіцієнт структурних змін у промисловості України становив 0,48, в 2010 році – 0,56, що свідчить про відносну сталість структури розвитку економіки.

Таблиця 2. Динаміка обсягів добування паливно-енергетичних корисних копалин за 2007–2011 роки

	Роки					Темп зростання, 2011/2007, %
	2007	2008	2009	2010	2011	
Вугілля готове, млн. т	58,9	59,5	55	55	62,7	106,45
Торф неагломерований паливний (в умовній вологості), тис. т	395	358	449	430	515	130,38
Нафта сира, млн. т	3,3	3,2	2,9	2,6	2,4	72,73
Газ нафтовий попутний, млн. куб. м	950	867	745	658	722	76,00
Газовий конденсат, млн. т	1,1	1,1	1,1	1	0,9	81,82
Газ природний, млрд. куб. м	20,2	20,6	20,8	19,9	19,9	98,51
Концентрати залізорудні неагломеровані, млн. т	60,9	56,9	54,8	64,3	66,5	109,20
Концентрати залізорудні агломеровані, млн. т	72,1	63,7	55,7	61,6	64,4	89,32
Крейда, тис. т	5572	5603	321	515	1941	34,83
Піски природні, млн. куб. м	15,2	15,6	7,8	9	11,5	75,66
Галька, гравій, щебінь та камінь дроблений, млн. куб. м	60,2	62,6	40,9	47,9	56	93,02
Каолін та глини каолінові інші, тис. т	2172	1775	1119	1391	1932	88,95
Сіль і хлорид натрію чистий, тис. т	5563	4441	5405	4929	5948	106,92

За даними Держкомстату [2].

Представлені узагальнені співвідношення між середніми темпами зростання ціни виробництва продукції основних видів промислової діяльності та структурними змінами дозволяють зробити висновок про наявність структурних зрушень у діяльності промислових підприємств України та про залежність їхніх темпів від стану ділової активності в країні. Так, у кризові періоди всі промислові підприємства знизили темпи свого розвитку за рахунок зниження частки продукції зі значною доданою вартістю з підтриманням виробництва дешевої продукції переважаючого попиту.

За статистикою, у більшості видів промислової діяльності за рахунок структурних змін асортименту падіння обсягів виробництва в 2009 році становило 20–40%.

При оцінюванні направленості впливу злиття та поглинання на економічну ситуацію в Україні слід враховувати зміну рівня зайнятості працездатного населення. Дослідження динаміки кількості найманих працівників за видами економічної діяльності дозволяє зробити висновок про зниження рівня зайнятості практично в усіх видах економічної діяльності. Найбільші темпи падіння кількості найманих працівників мали місце в будівництві, в діяльності з виробництва коксу, продуктів нафтопереробки, сільському господарстві. За період 2007–2011 років кількість найманих працівників у будівництві скоротилася на 40%, у сільському господарстві – на 28%, у діяльності з виробництва коксу, продуктів нафтопереробки – на 52% (табл. 3).

Зміна рівня зайнятості в усіх видах економічної діяльності відбувається під впливом двох визначальних чинників: 1) зменшення обсягів виробництва, 2) економії чисельності в результаті впровадження сучасних інноваційних рішень.

Про зміну фізичних обсягів виробництва продукції свідчить індекс фізичного обсягу в порівняльних цінах. За даними Держкомстату [3], індекс фізичного обсягу за всіма видами економічної діяльності за період 2005–2011 років демонструє зростання на 3–10%, виключення становив лише 2009 рік, коли падіння обсягу виробництва продукції в економіці України становило близько 20%.

Щодо впливу інновацій на стан зайнятості, то за дослідженнями залежності між темпами зниження рівня зайнятості та питомою вагою інноваційної продукції не виявлено. Темпи зниження рівня зайнятості перевищують темпи зростання випуску інноваційної продукції. Отже, при зростанні фізичного обсягу виробництва товарів та послуг та при зростанні обсягу інновацій рівень зайнятості в промисловості знижується.

Щодо участі інновацій в активізації розвитку економіки України, то слід відмітити скорочення кількості найменувань інноваційних видів продукції на 85% за період 2002–2011 років. Різке скорочення кількості інноваційної продукції мало місце в 2003 році (на 68% порівняно з 2002 роком). Основною причиною такого зниження інноваційної активності стало призупинення законом «Про Державний бюджет України на 2003 рік», «Про Державний бюджет та 2004 рік» дії статей 21 і 22 Закону «Про інноваційну діяльність» щодо права суб'єктів інноваційної діяльності на отримання податкових, амортизаційних та митних пільг. Законом від 25.03.2007 статті 21–22 взагалі були виключені із Закону «Про інноваційну діяльність».

За досліджуваний період відзначається зниження основних показників, що характеризують інноваційну активність: «частки підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств (з 14,8% в 2000 ро-

Таблиця 3. Кількість найманих працівників за видами економічної діяльності, тис. осіб

	Роки					Темп зростання 2011/2007, %
	2007	2008	2009	2010	2011	
Промисловість	3690	3527,1	3185,1	3064,1	3023,1	81,93
Добувна промисловість	526,9	533,6	516,8	508,8	489	92,81
добування паливно-енергетичних корисних копалин	385,8	394,7	379,1	380,9	370,5	96,03
добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	141,1	138,9	137,7	127,9	118,5	83,98
Переробна промисловість	2607,9	2448	2123,7	2017,4	2003,3	76,82
у тому числі						
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	512,5	478,4	435,5	418,7	425,2	82,97
легка промисловість	147,1	128,8	111,8	108,7	109,8	74,64
текстильне виробництво	122,7	107,3	92,1	87,5	86,6	70,58
целюлозно-паперове виробництво	111,4	107,3	98	95,1	93,3	83,75
виробництво коксу, продуктів нафтопереробки	74	44,1	39,6	37,4	35,4	47,84
хімічна та нафтохімічна промисловість	213,7	203,7	178,6	173,7	170,3	79,69
хімічне виробництво	138,8	133,2	115	113	114,9	82,78
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	462,2	439,2	379,8	353	333	72,05
машинобудування	763,7	733,5	628,9	596,1	608,7	79,70
виробництво машин та устаткування	328,7	325,9	276,1	257,1	246,9	75,11
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	555,2	545,5	544,6	537,9	530,8	95,61
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	976,3	877,3	805,4	760,1	706,0	72,31
Будівництво	687,7	662,6	518,8	455,5	417,1	60,65
Торгівля	1320,8	1370,5	1265,8	1252,3	1256,6	95,14

За даними Держкомстату [3].

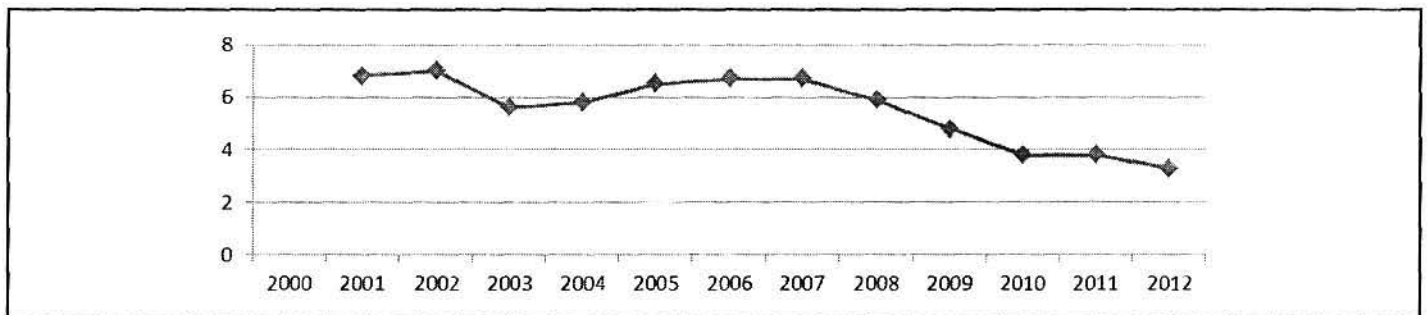

Рисунок 2. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва, %

ці до 12,8% в 2011 році), частки підприємств, що займаються інноваціями (з 18% у 2000 році до 16,2% у 2011 році), частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції (з 9,4% в 2000 році до 3,8% в 2011 році), кількості освоєних виробництв інноваційних видів продукції (з 15 323 у 2000 році до 3238 у 2011 році), кількості організацій, які виконують наукові дослідження (з 1518 у 2000 році до 1255 у 2011 році), насиченості економіки України науковими кадрами (зокрема зниження чисельності науковців на 1 тис. населення з 2,6 на початок 2000 року до 1,8 на початок 2012 року)» [5].

Представлена аналітика є підтвердженням відсутності в Україні механізмів формування інноваційної активності. Не внесли суттєвого вкладу в інноваційну спрямованість розвитку країни й іноземні інвестиції, частка яких становить 1% від світового потоку іноземних інвестицій.

Статистика інноваційного розвитку України є підтвердженням майбутнього зростання відставання від напруженості розвитку індустріальних країн. Адже в аналітичній записці [1] Державного агентства з науки, інновацій та інформатизації фахівцями відзначено, що світовий «річний обсяг ринку високотехнологічної продукції і послуг зростає за найближчі 20 років у 5 разів, а обсяг ринку паливно-енергетичних ресурсів – усього лише у 2 рази.... Частка України на ринку високотехнологічної продукції становить приблизно 0,1%» [1].

Висновки

Тенденції розвитку економіки України за період 2002–2011 років свідчать про наявність структурних зрушень у бік зростання частки сировинних галузей виробництва. Подальше збереження такої спрямованості розвитку сприятиме зростанню економічного розриву між Україною та індустріальними країнами світу.

Статистичне зростання економіки країни відбувається переважно за рахунок позитивної цінової динаміки.

Не сприяли зміні напрямку розвитку економіки України ані зміни системи законодавчого регулювання підприємницької діяльності, ані зростаючі притоки іноземних інвестицій.

Низка негативних тенденцій, яка має місце в Україні, при незмінності механізмів, що формують сприятливі умови підприємницької діяльності, призведе до зростання рівня бідності, зростання імпорту промислової продукції, погіршення платіжного балансу України, зростання міжнародної заборгованості України, зниження міжнародних рейтингів, що в сукупності знизить інвестиційний рейтинг України та зменшить притік прямих реальних іноземних інвестицій у країну.

Список використаних джерел

1. Аналіз регуляторного впливу до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо удосконалення деяких норм Податкового кодексу України в частині стимулювання інноваційної діяльності на території України)» [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/...
2. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник. 2011 рік. [Електрон. ресурс] / Державна служба статистики. – К.: 2012. – 445 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Національні рахунки України за 2011 рік. Статистичний збірник. [Електрон. ресурс] / Державна служба статистики. – К.: 2013. – 165 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Промисловість України у 2007–2011 роках. Статистичний збірник. [Електрон. ресурс] / Державна служба статистики. – К.: 2013. – 307 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Щодо вдосконалення бюджетно-податкових інструментів стимулювання інноваційної діяльності в Україні». Аналітична записка. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1104/>